АЗӘРБАЈҸАН

А

әдәби-бәдии журнал

№ 8

1979

"НӘСИМИ ТАЛЕЈИ КӘРӘКДИР МӘНӘ"

ЧАБИР НОВРУЗ. «Инсан һимиләри». «Јазычы» нәшријјаты. Бакы. 1978.

Мәнә елә кәлир ки, охучу охудуғу китабда өз талејини, өз нәслинин вә даһа үмуми шәкилдә халгынын, јашадығы заманын талејини, руһуну, сәсини дујанда мүәллифлә гырылмаз үнсијјәт јаранып вә бу үнсијјәт заман-заман мөһкәмләнир, кенишләнир.

Һаггында данышдығымыз «Инсан һимиләри» китабына гәдәр Чабир Новруза охучу мүнасибәтим беләчә узун бир јол кечиб, илк китабындан башлајараг илләр узуну мүхтәлиф әдәби һадисәләр, ахынлар, мүнасибәтләр гојнунда јохланыб, сынагдан чыхыб вә онун сафлығына дәриндән инанмышам.

Чабир Новрузда мөвзу үфүгләри китабдан-китаба кенишләнсә дә, онун поезија екранындан — бир учу Прага, бир учу Гәрби Берлин, бир учу Ниииклтәрә — дүнјанын бир чох јерләри кәлиб кечсә дә, бу екранда фон дәјишмәз галыр: доғма јурдун доғма дағлары, ади адамларын бөјүк мә'нәвијјаты, јахын дујғулары, талеләри, арзулары...

Нә заман ки, сәмимијјәт истәјирәм,
Әсил севки, әсил нифрәт истәјирәм
...Јоруланда шәһәрләрин һај-
күјүндән
Доғулдуғум о јерләрә дөнүрәм мән.

«Доғулдуғу јерләр» Чабир Новруз үчүн јалныз екзотика дејил; бу јерләр адиликдә — көзәллик, садәликдә — бөјүклүк, касыблыгда — варлылыг кими түкәнмәјән бир мә'нәви боллуг чешмәсидир. Инсан сафлығынын, инсан мүгәддәслијинин бешијидир. Мәһз буна көрә дә дүнјанын бүтүн нәһәнк шәһәрләри, дәбдәбәли сарајлар, «рекламлары көз чыхаран» пајтахтлар бу ади очағын јанында солғун көрүнүр, чүнки милјонларын дан јувасы олан бу мө'чүзәли шәһәрләри, јүзмәртәбә евләри јарадантлар вә орада јашајанлар үчүн дә һәмишә чан атдыглары мә'нәви раһатлыг, инсани сафлыг, көзәллик вә мәһәббәт адлы бир уча зирвә вар ки, о да шаирин лирик гәһрәманынын доғулуб боја-баша чатдығы һәмин дағларда, һәмин балача евләрин дивармары арасындадыр. Буна көрә дә Чабир Новрузун шаир мөвгејиндә шәһәрлә кәнди, сивилизасија илә садә һәјаты үз-үзә гојмаг, гаршылашдырмаг чәһди дујулмур; бу ше'рләр һәјатын әбәди тәзадлары һаггында поетик дүшүнчәләр кими, инсанын өзүнү ахтарышлары кими, көзәллији көрмәјә вә горумаға чағырыш кими мүасир дүнјанын ајыг дүшүнчәли адамлары үчүн сәчијјәви олан јүксәк бир мә'нәви изтираб мөвгејиндә поетик вә естетик һәгигәтә говушур.

Ше'римиздә јүксәк һуманист идејаларын бәдии тәчәссүм шәкилләриндән бири кими, бөјүк ән'әнәси олан бу идеја Чабир Новрузун јарадычылығында јени, тәравәтли бојаларла, фикир вә емосија чаларлары илә зәнкинләшмишдир. Бу идејаны Чабир Новрузун бүтүн китабларында, мүхтәлиф хәтләр үзрә мүшаһидә етмәк олар.

Һәјатын тәзадлары һаггында дүшүнчәләр, һәр шејдән әввәл шаирин өз мә'нәви мөвгејини мүәјјәнләшдирир. Бу мөвгедә биз лирик гәһрәманын үрәјини пак, ишыглы дујғуларла долу көрүрүк. Бу бахымдан мүәллифин јарадычылыг идеалыны вә лирик гәһрәманын һәјата мүнасибәтинин өзүнә хас ајдынлығыны көстәрән «Мәним нәслим» ше'ри шаирин өмүр нәғмәсинин нәгараты кими сәсләнир.

Мән архалы, мән нәсилли
доғулмадым,
Анчаг һеч вахт чәкинмәдим,
сыхылмадым.
Анам бир аз бундан өтрү дәрд еләди,
Чох вахт бизи пис адамлар нәрт
еләди.

Мәни бу чүр доғулмағым сәрт еләди,
Мәни бу чүр доғулмағым мәрд еләди.

Ше'рин үмуми контекстиндә бу мисралар шәхси тәрәннүм, өзүнү тә'-

риф тә'сири бағышламыр, үмумиләшир, садәләрин, тәмизләрин, һалаллыгла јашајанларын өз ағлына, күчүнә архалананларын, халгын бөјүк сәадәт һөркүсүнә даш гојанларын бәдии тәсдигинә, поетик гәләбәсинә чеврилир.

Нәјим варса заман-заман тәк
газандым,
Мәһәббәтдән гашығачан тәк
газандым.
Газанмадым сәадәти хош илә мән,
Јох, газандым дырнаг илә, диш илә
мән.
Бир өмүрчүн, бу һәјатын нечә варам,
Бах, о чәтин күнләримә
миннәтдарам.

Бу мисраларын вә үмумијјәтлә, Чабир Новрузун «Мәним нәслим» ше'ринин давамы кими сәсләнән ше'рләринин күчү бир дә бундадыр ки, онлар бу күнүн мә'нәви тәзадларыны доғру әкс етдирир; әсилликлә —гејри әсиллик, һәгигәтлә—јалан, тәбииликлә—гондармалыг арасында мүбаризәләрин кәскин шәкил алдығы мүрәккәб дөврүмүздә инсан инамына ганад верир. Инсаны—инсан чилдиндәки ганичәндән, тәмизи—заһири тәмизлик пәрдәси алтындакы натәмиздән, руһән бөјүк оланы — пул, мәнсәб имтијазы илә бөјүклүк едән хырдалардан фәргләндирән көзәл дујғуларын тәрәннүмү шаирин belә әсәрләринә әсл мүасирлик тәравәти ашылајыр. Бүтүн бунлара көрә дә Чабир Новрузун тәбиәт һаггындакы мисралары бәдии фикриләриндән дүшүндүрән јүксәк һуманист мөвгеләрлә говушур. «Бу чај ән биринчи ојунчағымды. Бу чығыр дүнјада илкин јолумду»—дејән мүәллиф—тәбиәтлә инсан үрәји арасындакы көрпүләри дүзкүн нишан верир; илк бахышда кимәсә адиллик көрүнән кәнд тәсвирләри онун ше'рләриндә психоложи-мә'нәви драматизмлә долу олан мүасир ичтимаи мүбаризәләрин нәбзи илә аһәнкдардыр, ајдын фәлсәфи-естетик инама чеврилир вә шаирин идеја-услуб хүсусијјәтләринин мүәјјәнләшмәсинә дә көмәк көстәрир. Бу ше'рләрин «әсәби, ганы, нәфәси» тәбиәтлә, илкин тәмизликлә, доғма очагла бағлы олдуғуна көрә онлар сәмимидир. Буна көрә дә:

Елә сәни көрдүм кетсәм һара мән,
Сән олдун һәмишә сөзүм-сөһбәтим.
Чичәк әтри верән, от әтри верән,
Ана әтри верән илк мәһәббәтим.—

мисралары охучуну дәриндән инандырыр. Чабир Новруз гәләминдә тәбиәт јалныз тәбиәт кими, хатирә јалныз хатирә кими тәсвир олунмур, мүасир руһлу бир шаирин фәал һәјат мөвгејинин инсансевәрлијинин, ичтимаи гајә вә вәтәндаш фәаллығынын илкин гајнагларындан бири кими вәсф едилир. Бу чәһәтдән илкинлик, тәмизлик, кечиб кетмәкдә олан күнләрин јадикары, бакирәлик мә'наларында анлашылан сүкутун поетикләшдирилмәси («Маралкөл сүкуту» ше'риндә олдуғу кими) мүасир ше'римизин ән јахшы мејлләриндән бири кими диггәти чәлб едир.

Дајанардым кешијиндә һәр сәһәр
еркән,
О сүкуту горујардым,
јохлатдырардым.
О сүкуту бир тә'чили јардым кими
мән,
Евимизин гаршысында
сахлатдырардым.
...Бүтүн һәрби базаларын башы
үстүндән
Топдағытмаз о сүкуту асардым һәр
күн...

Өлүм дә лирик гәһрәманын она көрә хошуна кәлир ки, о, «кәрәксиздән, диләксиздән, үрәксиздән баш алыр», вәзифә сәдалары илә адн адамлардан ајрыланлары «адиләшдирир».

Вар-дөвләтә вичданыны сатанлары,
Милјон әллә вәзифәдән тутанлары,
Нә заман ки, столундан гопарырсан,
Вәзифәсиз, шан-шөһрәтсиз
бир аләмә апарырсан,
һәјатыны чатдырырсан баша, өлүм,
Бах, мән онда сөјләјирәм:
Јаша, өлүм!

Һәтта кечмишә, тарихә бахышда да шаирин јүксәк вәтәндаш нараһатлығы мәһз адилијә чағырыш идејасы илә бағланыр.

Аләми онлара күлдүрмәк үчүн
Нәсими талеји кәрәкдир мәнә.
О өлүм халгымын учалығыдыр,
О өлүм халгымын бачарығыдыр.
Ән уча, ән јүксәк зирвәмдир мәним,
Горхан адамлара зәрбәмдир мәним...

Әгидәси јолунда өлмәк кими јүксәк мә'нәви учалығы—зирвәни, Нәсими талејини арзуламаг—ону адиләшдириб һамынын мә'нәви амалына чевирмәк еһтирасы—әслиндә зирвәјә, јүксәклијә чағырышдыр: бүгүн халгы тәкраролунмаз бир сәбрәманлыг севијјәсинә учалтмаг арзусудур. «Күнәш тутулан күнү дүшүнчәләр» нә јә «Сағ оланда гијмәт верин инсанлара...» вә бир сыра башга ше'рләрин дә күчү, пафосу адилијә адн олмајан поетик бахышдадыр. Бу чәһәтдән һәтта «Гүрбәт ше'рләри» дә истисна тәшкил етмир, һәмин ше'рләрдә адилик, илкинлик анлајышлары—шаирин өлчүсү, ме'јары, мә'нәви дајағы, јад мәнзәрәләрә доғмалыг кәтирән колоритли рәнкләрдир. Инсан, мәһәббәт, һәгигәт, бүтөвлүк, ил-

кинлик, тәбиилик, инам... Чабир Новрузун «Инсан һимнләри» көстәрир ки, бу ади кәлмәләр архасында һәр әсрин өз һәгигәтләри, һәр дөврүн өз ичтимаи вә бәдии проблемләри дајаныр. Ше'р гаршысында инсан вә онун ич дүнјасы барәдә конкрет данышмаг тәләби гојулан бир вахтда Чабир Новруз бу барәдә мәһз үмуми шәкилдә данышмагдан, мүгәддәс инсани кејфијјәтләри ачыг-ајдын тәрәннүм етмәкдән чәкинмир. Анчаг бу ше'рләр пис мә'нада «үмуми» дејил, поетик гәнаәтләрин үмумиләшдирилмиш ифадәсидир. Әлбәттә, белә дујғулары вәсф едәркән орижинал олмаг чәтиндир:

Һәр бир шејин сүр'әт илә
дәјишдији дөврдә мән
Истәјирәм ше'рдә мән
Һәр инсаны инсан едән,
Һәр бир кәсин варлығында јанан, чошан,
үсјан едән
Милјон илләр дәјишмәјән
дујғулары вәсф еләјим..

Әлбәттә, бундан өтрү һаггында һәддиндән чох јазылмыш објектләрә јени көзлә бахыб билмәк, һәјатын фәлсәфәсини дујмаг тәләб едилир. «Инсан һимнләри» бу чәһәтдән уғурлу нүмунәләрдир; јәгин һәм дә она көрә ки, шаир конкретлији ше'рин дахили гурулушунда, образларда, мисраларда ахтарыр; үмуми мөвзудан мүасир заманын руһу дујулан конкрет поетик деталларла данышыр.

«Инсан һамиләри» «фәлсәфәчилик» иддиасындан узаг, бөјүк мәтләбләрдән сәмими, тә'сирли вә инандырычы даныша билән әсәрдир.

Һәгигәтсиз бир мәмләкәт, ганунду бу,
Милјонларла оғлу олса, сонсуз олур.
Һәгигәти дејән өлкә нәһәнк олур,
Һәгигәти дејән торпаг сонсуз олур...
Һәгигәтин бир јолу вар—ја о јанлыг,
ја бу јанлыг...
...Дабанындан сојулублар
һәгигәти дашыјанлар...

Та гәдим дөврләрдән үзү бәри Азәрбајчан ше'ринә хас олан башлыча чәһәтләрдән бири күчлү ичтимаи мүндәрәчә, дөврүн һадисәләринә фәал мүдахиләдир. Буна көрә дә ше'римизин кечдији јол әслиндә, халгымызын мә'нәви камиллик уғрунда мүбаризә јолудур. Бу ән'әнә Чабир Новруз јарадычылығында да уғурла давам вә инкишаф етдирилир. «Инсан һимнләри» китабында диггәти чәлб едән күчлү ичтимаи пафос әсәрдән әсәрә шаирин бүтүн јарадычылығы үчүн сәчијјәви олан башлыча кејфијјәтә чеврилир.

Сабир РУСТӘМХАНЛЫ.